

כתב הגנה מתימן

על השיטה תאליגורית בפרוש המקרא.
תוציאו לאור ותוסיף הערות

יוסף קאפח

מבוא

זה אחד מגני רבים מפירות עירנותו של כה"ר רבה הראשי של כל תימן כמהר"ר יחיא קאפח זצ"ל, שאזר חיל בזמנו ויצא נגד הנוהג התימני האדיש לגבי כת"י העתיקים, ובמרצו הכביר שלא ידע לאות הציל הרבה מרגליות שהיו צפיות לכליה. יש שהצליח להצילן בשלימותן ויש שהציל רק שאריתן כגון הקטעים האלה המובאים כאן שהם שירי ספר גדול שהשתרע על שמונים דפים בערך. זקיני ז"ל סיפר, שהכיר את הספר שלם אצל משפחת „ערוסי“ בתימן ולא שם לב לרכוש את הספר, כי לא חשב שיושמד ורק אחרי כמה שנים, בחפשו בגניזות כדרכו, אונן לידו הקטעים האלה ואז שם לב להשיג את השאר, אבל כבר היה מאוחר מדאי והספר כבר לא נמצא. שרידי משפחת „ערוסי“ אמרו שנתפורר ואבד, אח"כ שלח לרוב מחוזות תימן לחפש אחרי הספר הזה ואמרו אין. והגני להסביר בקצרה ענין הקטעים האלה כפי מה ששמעתי מפי זקיני ז"ל שראה את כל הספר שלם, כדי שיוכל המעיין לדעת ברור את כל הנשקף בקטעים האלה אע"פ שמתוך המעט הזה שנשאר אפשר להבין את זאת.

בסוף המאה הראשונה לאלף הששי חבר רב אחד מרבני „צעדה“ מרכז צפון תימן ספר כעין מדרשות על התורה והוציא כל מצות התורה ומקראותיה מפשוטן ודרשן בדרך אליגורית, כגון משה הוא השכל, אהרן הוא המדמה, כהן גדול הוא השכל הפועל וכו'. את שם הספר קרא ספר „אלחקאיק“, תרגומו ספר האמתיות. אחרי שנים רבות *) הגיע הספר „לצענא“ בירת תימן, כראות אנשי צנעא את הספר החרימוהו ושרפוהו ונדו את מחברו ומאמינו וקראו שם הספר ספר „אלכ'קאיק“, ר"ל ספר „המהתלות“, ולא די שעשו את זאת במקומם „בצענא“ אלא שגם כתבו אגרת חרם ונידו וחתמו בה כמה מרבני צנעא וגם גייסו את כל רבני המחוזות הקרובים לצנעא והנמנים על אנשי צנעא והחתימום על האגרת ושלחוה ל„צעדה“. כשהגיעה האגרת לצעדה הסעירה את הרוחות מאד מאד וכל המחוזות השייכים ל„צעדה“, כגון „ברט“ ו„חובאן“ וכנותהון קמו כאיש אחד נגד אנשי צנעא וכתבו את האגרת הבאה שממנה נשתיירו הקטעים האלה. זקיני זצ"ל אמר, שאנשי צנעא בתשובותיהם שכבר אספו הסבירו, שלא חחרמו הספר ומחברו ומאמינו בגלל הדרשות האלה, אלא בגלל האמונה הנשקפת מעל דפיו והיא, שאנשי צעדה בזמנם האמינו, שכל מקראות התורה אינם כפשוטם בלבד בהחלט וכל התורה כולה הרי היא גם פילוסופיא המוסתרת בתוך ספורים ומצות והאומר שאין סוד לפשטי ההיסטוריה שבתורה הרי זה כופר וזו היא אמונת מנשה, שהיה דורש „ותמנע היתה פילגש“ וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ותמנע היתה פילגש וכו'. ואנשי צנעא האמינו שמצות הרי הם מצות פשוטם

כמשמעם. והספורים שבתורה הם פשוטם כמשמעם. כמובן מלבד כמה פרקים במעשה בראשית, וכל מה שיש לדרוש ולרמוז הרי הוא רק על דרך האסמכתא והדרש. זהו עיקר הפולמוס וההבדל באמונה בין אנשי צנעא ואנשי צעדה.

מכל הפולמוס הזה נשאר בידי רק 11 דפים ומהם העתקתי את כל זה. אורך כל דף 25 ס"מ, רוחב כל דף 19 ס"מ, כל דף מכיל 27 שורות. כל שורה מחזיקה 13 תיבות בממוצע. הכתב הוא כתב תימני רגיל. מצורת הכתב והנייר נראה שנכתב בתחלת המאה הרביעית לאלף הששי, תחלת כל עמוד וסוף כל עמוד ציינתי בפנים הספר.

הקטעים האלה מפיצים אור על כמה ענינים. מהם :

- א) בקיאותם של אבותינו במדע ובפילוסופיא בניגוד לדורות האחרונים שנת-רחקו מסיבות שהזמן גרמן.
- ב) דבקותם בתורתו של רמב"ם.
- ג) קשריהם האמיצים עם ארץ ישראל ובבל.
- ד) מי היה מחבר ספר „אלוגיו“.
- ה) דבקותם בספרי „מדע ופילוסופיא כגון „המורה“, „אלוגיו“, „מראה אלמעאני“, „אלגזאלי“, „המלמד“.

מתוך מאמרי התלמוד המובאים כאן בשינויים גדולים נראה שמחבר הטענות האלה כתב המאמרים מזכרונו ולא מתוך ספר ולפיכך נפלו בהם שינויים רבים ואפשר לשער שיש מהן שלא הועתקו מתוך התלמוד אלא מתוך איוה מדרש שהיה אצלם.

ראש רבני צעדה בזמנו היה „הרב יהודה ברבי שלמה“ ואין לו שם משפחה כדרכם בנפת צעדה ותימן התחתון. וראש רבני צנעא היה „הרב דאוד בן סעד בן סלימאן אלצעדי“. משפחת „אלצעדי“ כיהנו זמן רב בצנעא בתור חברי הב"ד ועד לפני מאתיים שנה אנו מוצאים בכלל ב"ד צנעא משפחת „אלצעדי“ אבל בזמנינו חלפה כליל משפחה זו ולא נשאר לה בצנעא שריד ופליט.

אנשי צעדה וכנותהון מאז ומעולם הם אנשים חריפים מאד. ומי שמכיר את אנשי צעדה כיום, בקראו את הקטעים האלה, נדמה לו כי עתה שומע הוא את צלצול לשונו של „צעדי“. איש צנעא בא בערמומיותו התמימה ואיש צעדה בחריפותו בלב טהור ונקי.

ונקוה שימים יבואו ויתגלו לנו עוד הרבה פנינים מעזבון אבותינו הקדושים. את עבודת התרגום השתדלתי לעשות בלשון עממי קל כדי שיוכן היטב לכל מעיין. וחץ מזה ישנן כמה מלים שאין מובנן בתימן כמובנן בערבית ספרותית וישנן מלים שאינן בכלל בספרות הערבית, וכל אלה תרגמתי לפי מובנן הפשוט בתימן.

ולפני התחימה אביעה תודתי הנאמנה לד"ר בנט נ"י שהואיל בטובו לעבור על החומר וגם על הערותי הנכונות. אין די מלים בפי להביע את רגשי תודתי לכה"ר פרופ' ש. אסף שעודדני בכל פניוטי אליז, תהי משכורתו שלמה.

כתב הגנה מתימן

שידעו כל החותמים את שמותיהם באגרת הנז'ל שאתם עשיתם דבר שאף אחד לא קדמכם לעשות כמוהו בהחלט, ורצונינו להביא לפניכם טענות ונביא מופת למה שאפשר להביא עליו מופת, ומה שאי אפשר להביא בו מופת הכרענהו מדברי הנביאים והחכמים ז"ל והפילוסופים, ואתם חזקו ואמצו ושמעו הטענות, ובארו לנו טענותיכם וענו לנו, לפי שכל האומר דבר צריך לעמוד במה שיטענו עליו, ואתם טענתם שהאיש הזה כתב בספרו "כתאב אלחקאיק" אע"פ שכניתם לאותו ספר, ספר "אלכקאיק" ז"א ספר "המהתלות", ידענו שאתם (1) יודעים הכתב הערבי וה"חא" וה"כא" בכתב הערבי נכתבין בצורה אחת, ידענו ג"כ שאתם מצנעא ואתם ערומים, מהפכים את המלים כרצונכם, וזה מצדנו דברי תביעה (2), אמרתם שהמחבר הזה ז"ל אמר שמשא הוא השכל, ואהרן הוא המדמה, וכן האבות וכן השבטים ואדם ונח ושבעה עממין וכל ספורי התורה וכל המצוות כולן הוציאן אותו האיש ז"ל מידי פשוטן, והנה אנתנו אומרים לכם צדקתם שאלה הם דברי האיש בספר הנזכר, אולם הטו לנו אזני לבבכם, וראו בעיני שכלכם, לא בראות עיניכם החושיים את מה שנביא עליכם מן הטענות, והשמיעו תאמת לדורשי האמת, ואלה הם הטענות.

הטענה הראשונה והיא, אתם יודעים ויודע כל אחד שרבינו משה בר מימון זצ"ל מביא (3) כמה ראיות ממדרש חזית (4), וממה שהוא מסתמך על דבריו ידענו שמדרש חזית מלפני דורו של רבינו וידענו ג"כ שמדרש חזית דבריו אמת היות שקבלו דבריו חכמינו ז"ל שאחרון להם הוא רבינו ז"ל, והנה, אמר במדרש הנז"ל, ר"ל מדרש חזית, בביאורו למצות לולב אמר, לולב (5) זה הקב"ה, אתרוג זה הקב"ה, הדס זה הקב"ה, ערבה זה הקב"ה, ואין אף אחד מבעלי השכל יסבור שאלה ארבעת הסימנים הם אלהי העולם לפי ששם הקב"ה אינו נופל אלא על הבורא יתעלה, ואף

(1) אנשי צנעא יודעים היו כתב ושפה ערבית בניגוד לדורות האחרונים עד שעמד הרה"י יחיא קאטח ולמד ולימד גם את הכתב והשפה הערבית.

(2) המלה "כטיב" שבמקור הוראתה הרצאה ודבור, ובתימנית יהודית הוראתה תביעה.

(3) מר"ג ח"ב פרק ל"ב

(4) מסורת היא בדינו שמדרש "חזית" הוא מדרש על כל התורה, ורבים אומרים שמדרש חזית שה"ש רבא, ואין זה נכון, והראיה לקבלתנו, שהרי הקטע המובא כאן בשמו לא נמצא שם — כפתור וטרח טרק י' עמוד קנ"ג בשם מדרש חזית "למה נקרא שמה תבל" וזה לא נמצא שם, וכתב הרי חז"א בשה"ג ח"א אות ע' ערך ב' בשם הרשב"ץ בשם מדרש חזית דעורא לא היה כ"ג וה לא נמצא שם. (אין מזה ראיה, יתכן שהחזית שלנו לקוי בכמה מקומות בחסר, ר' צונץ, הדרשות בישראל, עמוד 128, המערכת).

(5) ויקרא רבא פרשה ל' ט, ופסיקתא דר"כ קמ"א.

אחד לא יוכל להכחיש הדברים האלה ולמחקם ולהעבירם מן המדרש הזה, לפי שכבר הסכימו לדבריו החסידים הנכבדים אשר באורם נראה אור, ומה יותר מזור מי שממשיל ארבעה מינין שבלולב בהקב"ה יתעלה או מי שממשיל משה ואהרן בשכל והמדומה, אבל⁶) על בעל ספר „אלחקאיק“ ולא על בעל מדרש חיות.

הטענה השנייה: (אמר ר' אליעזר בן הורקנוס בפרקים הידועים לו. אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, את המות ואת הרע⁷). ואמר בביאור זה ברא הקב"ה שני דרכים אחת של טוב ואחת של רע והעמיד אליהו ממוצע ביניהן. ואנחנו יודעים שאלהו איש נביא בישראל שהדבור בא אליו ושהוא אדם שההוראה עליו היא הוראה מוחשית, כמו שמשה רבינו ע"ה איש נביא בישראל שדובר אתו ושהוא ג"כ אדם שההוראה אליו היא הוראה מוחשית, ואנחנו יודעים ויודע כל משכיל שאלה שני הדרכים שאמר הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת המות ואת הרע, הם שתי תכונות בנפש האנושית, היות שיש לה שני צדדים, צד נעלה, וצד שפל כמו שיתבאר באגרת זו וכמו שנתבאר בדברי רבינו⁸) משה ז"ל ודברי חז"ל ודברי הפילוסופים, ולא יאמין שום משכיל שאלהו ז"ל, שהוא האדם המוחשי שההוראה באה עליו, יכנס לנפש כל אחד ואחד מן השלמים או הבלתי שלמים, והוא הוא המועמד בין שתי תכונות הנפש, ואם כחשתם בדברי ר' אליעזר ותאמרו שאין דבריו נכונים והוא שנאמר בו אם¹⁰) יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בכף מאזנים מכריע את כולם, הרי אתם השקרנים והוא דובר האמת, ואם לא תאמינו לנו שאלה הם דבריו אז חפשו וראו בספרו הידוע, ואם יטעון טוען שאלה השני דרכים ר"ל של טוב ושל רע הם דרכים בארץ ממש ותולך בהן האדם והחמור והגמל והשור והנחש ושאר מיני בעלי החיים המהלכים, ושאליהו ז"ל מועמד ביניהן, נאמר בלי ספק ובלי חשש שהמאמין כן הרי הוא חמור ואולי החמור מושלם ממנו, ואין ראוי לברוא אתו במשא ומתן בהחלט, לפי שהחמור כבר השיג התכלית שנברא בשבילה, והאדם הזה לא הגיע לקצה התכלית כל שכן לכולה, ולכן אם התנגדתם לבעל ספר אלחקאיק או תתנגדו לר' אליעזר לפי שדבריהם שווים.

הטענה השלישית אמר במשנתו של ר' אליעזר¹¹) בן יהושע.....¹²) המרכבה, ואתם יודעים שהמרכבה היא כללות העולם.....

6) כאן במקור קרוע בסוף עמוד א' דף א'. ותיבות על בעל וכי מתחיל עמוד ב', וכי שצ"ל: [טענתם] או [הקשיתם].

7) פרקי ר"א פרק טו בשינויים קצת.

8) דברים ל' פ"ו. 9) השוה מ"ג ח"א טרק מ"ב. 10) אבות פ"ב מ"ח.

11) אם אין כאן טעות או לא ידוע חבור זה ואולי צריך להיות משנתו של ר' אליעזר בירבי יוסי הגלילי.

12) כאן קרוע ואפשר לשער שהיה כתוב „האבות הן הן המרכבה“.

13) כאן טוף עמוד ב' מהדף הראשון ויש כאן חסרון של כמה דפים תשלום הטענה השלישית וכל הרביעית והחמישית והששית והשביעית ותחלת השמינית, ומלה „חלק“ היא תחילת דף ב' מן הדפים שנמצאו מהמקור.

חלק ולכן אמר שהוא העמיד את התורה על תרי"ג מצות, ומלאכי הכיר התכלית המכוונת והיא ידיעת הבורא יתעלה שהיא התכלית האחרונה לכן אמרו עליו העמידה¹⁴ על מצוה אחת שנאמר דרשוני וחיו¹⁵. ואברהם אבינו נאמר בו נתוסף¹⁶ מילה. ויצחק נאמר בו חניכה לשמנה, ולא אמר העמידה. מכאן ראה שמה שהשיגו הוא יתרון והוא כריתת רבוי התאוה, ולא נוכל לומר יותר על זה, ובענין זה יש תוספת ביאור שאין להעלותם על ספר רק הפה והלשון יכולים להביעם.

הטענה התשיעית היא שרבינו ז"ל בהתחלת¹⁷ המורה אמר שאמרו במדרש למה¹⁸ היו דברי תורה דומין עד שלא עמד שלמה לבאר שהיו מימיה עמוקין וצונין וכו' ואח"כ אמר אלו דבריהם, ואמר ע"ה ואיני חושב שמי שהוא משלימי הרעיון יחשוב שדברי תורה הרמוז אליהם כאן שהערים להבינם לנו ע"י הבנת עניני המשלים, שהם דיני עשיית סוכה ולולב ודין ארבעה שומרין, אלא המכוון כאן ידיעת הנסתרות בלי ספק, אלה דברי רבינו, ואנחנו יודעים שסוכה ולולב ודין ארבעה שומרין שהזכיר רבינו ז"ל במשל זה הם מכלל התורה בהחלט לפי שכולה מפי הגבורה, והנה באר רבינו שהתורה יש בה סודות עמוקים מאד לא יבינום אלא מעטים, אלא שאתם מחלקים את התורה, לאמר מקצתה יש בו סודות והבנת עמוקה, ומקצתה אינו כן. וכבר אמרנו שזוהי שטתו של מגשה¹⁹ הרשע ואתם יודעים הגנות הגדולה שגינורו. והננו מוסיפין ביאור בענין זה והוא דברי רבינו ז"ל לפני הענין הזה, אמר, ואין²⁰ הכוונה בחבור הזה הסברת כללותה להמון או למתחילים במחקר ולא ללמד מי שלא חקר אלא בלמודי הדת ר"ל ידיעת דיניה, לפי שעניני חבור זה בכלל וכל מה שהוא מסוגו אינו²¹ ידיעת משפטי התורה באמת, אלא כוונת החבור הזה הערת האדם הדתי שהתישב בדיעותיו, והתחזקה באמונתו אמתת תורתינו והרי הוא שלם בדתו ובמדותיו וכבר עיין בדברי הפילוסופים וידע עניניהם ומשכו השכל האנושי והנהיגו להשרותו על איזו הנחה, והוקשו עליו פשטי תורתינו, ודברים שעדיין לא הבינם או שהבינן משהו מאותם השמות המשותפים או המושאלים או המסופקים ונשאר נבוכ ומבוהל, או שימשך אחרי שכלו ויעזב מה שידע מאותם, השמות²², ואז יחשוב שכבר עזב יסודי הדת, או שישאר כפי מה שהבינן מהם ולא ימשך אחרי שכלו, ונמצא

14) מכות כ"ד ע"א, ולא מלאכי אלא עמוס.

15) עמוס ה' ד.

16) ראה רמב"ם ס"ט מלכים ה' א'.

17) מ"ג הקדמת ח"א.

18) שה"ש רבה א.

19) שהיה דורש ותמנע היתה פילגש לא היה לו למשה וכו' סנהדרין צט ע"א, ודעתם היא

שמלכד שהם מונחים היסטוריים הרי הם מונחים אליגוריים.

20) תחלת הקדמת ח"א.

21) המלה "ליטי" שבמקור ליתה בכל גוסתאות המורה הערכי והעברי, ובכ"י מימן

העתיקות כנוסחתינו כאן.

22) כאן סוף עמוד א' מדף ב' ומלת "ויצ"ך שבמקור תחלת עמוד ב'.

פונה אחר מכלו ונוטה מעליו, ובודאי שיחשוב שהביא על עצמו נזק והשחתה בדתיותו וישאר עם אותם האמונות הדמיוניות והוא מרגיש מהם גועל ועובש וישאר בכאב לב ומבוכה רבה, אלו הם דברי רבינו ז"ל. ולכן תראו אם יש לכם שכל האם לא באר שפשטי התורה נגדיים לשכל, ונראים בעיני ראשון שהם נגד המושכל, עד שידע האדם אותם הסודות הכמוסים באותו הפשט ויאמינם ויתאים הפשט והסוד ויהיו אצלו תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו.²⁵

ואמר עוד ז"ל²⁴) וכבר הבטחנו בפירוש²⁵ המשנה שנבאר ענינים מופלאים בספר הנבואה ובספר ההתאמה והוא ספר שהבטחנו שנבאר בו ספקות הדרשות כולם שפשוטם מתנגד תכלית נגוד לאמת ויוצאים נגד המושכל והם כולם משלים. וכתב ז"ל שהוא נמנע מלחבר אותם הספרים, והיה נמוקו שאם באר משהו הנה זה לא יתאים להמון העם, אחרת היה טוב מה שהבטיח לעשות לולי שנמנע מסבה זו. וכך עשה בעל ספר „אלחקאיק“, באר בספרו להמון, אף שמה שעשה נכון הוא אבל אתם אינכם יודעים ערכו, ומספיקים דברי רבינו ז"ל²⁶) שפשטי הדרשות מתנגדים מאד לאמת יוצאים נגד המושכל, כמו שחשבתם על ספר „אלחקאיק“ שמצאתם בו ענינים נגד שכלכם אבל הוא לשרידים אשר ה' קורא²⁷ והם אחד מעיר ושנים ממשפחה²⁸, וכבר נאמר ג"כ לא רבים יחכמו²⁹) והרבה מקראות דומים.

ואתם ששרפתם ספר „אלחקאיק“ התברר אצלינו שאתם המוניים תוקפניים³⁰), ולו רבינו ז"ל לא נמנע מאותם שני החבורים הנזכרים שחשש שלא יתאימו להמונים, הייתם ג"כ שורפין אותם, לפי שחשבתם שספר „אלחקאיק“ הוא מספרי מינים. וספרי מינים שורפין אותם עם האזכרות שבהן³¹), ולו ראייתם ספרי רבינו הנזכרים שניחם עליהם הייתם מחליטים עליו שהוא מין, וחלילה חלילה, אלא המינים הם אותם מאמיני ההבל ומשמירי התורה ועושים אותה ללעג וקלס שאין תועלת בה ואין בה ענין מושכל. וכבר אמר רבינו ע"ה ובדרך כלל³²) אני אדם שאם בא במצוקה וצרו צעדיו ולא אמצא תחבולה ללמד אמת שנתבררה במופת אלא באופן שתתאים לחסיד אחד³³)....

הם תקון הנפש ותקון הגוף נתיקים עלינו מקרא שכתוב אלוה מתימן יבוא³⁴).

-
23) משלי כה, יא.	24) שם בהקדמת מ"ג.
25) סנהדרין פ"י מ"א.	26) הקדמת ורע"ם.
27) ראה יואל ג' ה'.	28) ירמיה ג' י"ד.
29) איוב לב ט'.	
30) אפשר לתרגם מלה זו „פשטניים“ כלומר שאינם מסוגלים להבין אלא את פשטי הדברים אלא שנמשכתי אחרי מובן המלה הידוע יותר בחימן.	
31) גיזין מה :	
32) שם מ"ג הקדמות ח"א.	
33) כאן סוף עמוד ב' מדף ב' וחסר כאן כנראה כמה דפים, ומלת „והמא צלאח“ תחלת עמוד ג'.	
34) החקוק ג' ב'.	

ובכן אלה הטענות טענות ברורות מופתיות אין בהם טעות ולא ספק, וכבר קצרנו דברינו באגרותינו זו וחסנו על הגייר, ולו התרנו מושכות העט היה ספרינו זה יותר ממאה עלים, אבל אנחנו הסתפקנו במקצת ראיות ולא הבאנו לכם כל דברי הנביאים והחכמים והפילוסופים, לפי שהם רבים מלספור ולא הבאנו אלא דוגמאות מדבריהם מחשש שיארך הביאור ויהיו הדברים לטורח אצל רוב הקוראים, וכבר אמרו חז"ל בביאור ושנים זתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה⁽³⁵⁾. אמרו אלו שני בני היצהר, ואמרו ז"ל זה אהרן ודוד⁽³⁶⁾. והנה תתפלאו פלא גדול, הלא תראו שעשו חז"ל כמו שעשה בעל ספר „אלחקאיק“ בדיוק, אין הבדל בינם לבינו בדבר זה בהחלט, והוא שזאת המגורה שספר הנביא שראה אותה במראה הגבואה שאמר עליה ראיתי והנה מגורת זהב כולה וגולה על ראשה ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה, ואמר ושנים זתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה, אמרו חז"ל ויפה אמרו למי שמבין דבריהם, אמרו אלו שני בני היצהר והם אהרן ודוד, ר"ל שנמשחו בשמן המשחה הנקרא יצהר שני כל חלב יצהר⁽³⁷⁾. והנה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה, ר"ל השכל שנתכנה בדוד, והשני התבונה האמתית שנתכנה בשם אהרן, והנה העמידו חז"ל דוד במקום מרע"ה ואהרן כמו שהוא במשל זה, והיה אחד מהם בימין והאחד בשמאל כפי סדר הטבע, לפי שמגורה זו המתוארת במשל זה היא הנפש האנושית ולה שתי נטיות כמו שביארנו והמה הצד הנעלה והצד השפל, ועשה המושל והשליט עליהם השכל והמדמה, כל אחד בצד, אבל הושם השכל בימין שהוא הצד הנעלה, והמדמה בשמאל, ודבר זה מבואר בדברי חז"ל במפורש והוא כמו שאמר בעל ספר „אלחקאיק“ בדיוק, וכן הכתוב אומר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא⁽³⁸⁾ ומלאך ה' הוא הדמיון ר"ל הכוח המדמה, והוא במוחשיות נקרא מדמה, ובמושכלות נקרא תבונה, וענין זה צריך תוספת ביאור שלא יתאים בספרינו הקצר הזה, ומה שאמרנו שמלאך ה' הוא הכוח המדמה הוא מבואר במורה⁽³⁹⁾ בפירוש ומקרא זה ברור ואין בו נסתר, ונקרא הכהן בפסוק מלאך ה' לפי שהוא ממלא שליחות, והוא האמצעי בין השכל ובין הכוחות הגופניים החושיים, ולא יכחיש זה⁽⁴⁰⁾ אלא מי שלא ידע כלום מהמדעים ולא ידע איפה נכתבו אלה המקראות שהם פסוקים בתורה שבכתב שנתנו מפי הגבורה, וכן המדרשות, ולא קרא אותם כלל ואין לסתור טענותינו בשום פנים, ולכן אם יש לכם במה לסתור תסתרום, ואם הלכה נקבל, ואם לדין יש תשובה, אבל העושה כמעשיכם והורס אל ה' ואל החכמים כמו שאתם עשיתם הרי הוא חוטא, אוי לכם אוי לכם מיום הדין, ויודע ה' שהתפלגנו מאד על מעשיכם ששלחתם מכתביכם

(35) זכריה ד' ג.

(36) תורת כהנים פרשת צו פרק יח, י"ג ח"ב תקצא.

(37) במדבר יח, יב.

(38) שופטים ב, א'.

(39) ראה מ"ג ח"ב פ"ו.

(40) כאן סוף ע"א מדף ג' ומלת „אלא“ החלת עמוד ב'.

בנידוי ואתם יודעים שהמנדה את מי שאינו חייב נידוי. הוא בעצמו יהא בנידוי⁴¹. ולכן למי איפוא הזקתם אלא לעצמכם. ופרסמתם עצמכם שאתם תוקפניים. אינכם יודעים מן התורה אלא מצוות מעשיות ולא החזקתם מאד אלא בחלק המעשי. וכבר ביארנו⁴² שזוהי מעלת עם הארץ. לכן ראוי לנו שנבדל מכם בהכרח לפי שכל המאמין באמונתכם הוא המרוחק השנוא לאלהים לפי שהקבי"ה צוה על ידי נביאיו ללכת אחרי החכמים⁴³ ואתם שרפתם ספריהם. והמרוחק צריך להודיע כדי להתרחק ממנו. לכן איזה קשר נשאר בינינו וביניכם אחרי שהתפרסמה טעותכם וגדידתם עצמכם.

ומן הראוי לשלוח לא"י⁴⁴ כמו שאמרתם⁴⁵ את שטתינו ושטתכם. ומדוע תכתבו עלינו מה שלא שמעתם ממנו מה דעתינו עליו. אלא כתבו ושלחו ספרנו זה לארץ ישראל והוא יהיה עד עלינו והוא יחזיר תשובה לנו ולכם ותדעו מה יענו לכם ולנו. לו יש מוכיח בינינו ישית ידו על שנינו⁴⁶. לפי שאתם הרסתם אל ה' ותדברו טרה על ה'. הלא תדעו שרוב הסתמכותינו הוא על ספרי אנשי א"י⁴⁷ והלא ידעתם שבעל ספר דרש המלמד⁴⁸ דרש שלשת בני נח שלשה כוחות באדם וביאר הענין הזה בלי משל ומליצה. והדרש הזה מצוי אצלנו בתימן קרוב למאה העתקות ומחברו ע"ה איש מא"י והוא חברו בלשון הקדש והרבה פירושים נזכרו בספר זה ר"ל דרש המלמד והוציא פסוקים מידי פשוטם ונכון מה שעשה לפי שהוא ע"ה איש שלם משיג האמת. וכן בעל ספר אלוגיז⁴⁹ כתב במאמר השייך לו שיעקב אבינו

41 מ"ק יו : ועיין רמב"ם ס"ז ת"ת ה"ל יד מנין כ"ד.

42 כנראה בדפים החסרים לנו.

43 דברים י"ז, י"א.

44 הם משתמשים במלת "אלשאם" כינוי לא"י, שכן הרמב"ם משתמש אע"פ שמתל

אלשאם כוללת א"י סוריה והלבנון.

45 מכאן משמע שאנשי צנעא איימו על אנשי צעדה שישלחו ספרם לא"י, בצירוף ביאור

השקפתם ולכן הם אנשי צעדה דורשים שישלחו רק את הספר והחמי א"י יחליטו ככל הנראה בעיניהם.

46 איוב ט' ל"ג.

47 הפסקא הזו מוכיחה את הקשר האמיץ שהיה בין תימן לא"י שחמדי היו מקבלים משם.

וכמה פעמים פצאנו קסעים ססקי דינים כדוגמת ר"ם ור"ת.

48 ספר מלמד התלמידים מחברו ר' יעקב ב"ר אבא מרי ב"ר שמעון ב"ר אנטולי יצא לאור

בשנת 1866 ע"י מיקיצי נרדמים ולא נבצא שם דבר על שלשת בני נח אלא על קין והבל ושת שלשת בני אדם הראשון (טרשת חיי שרה דף כב) ואולי היה בנוסחתם גם על בני נח.

49 כתב אאזיל בחוברת "דברי צדיקים וזכרונם בתימן" : "אלוגיז" הוא ספר "אלוגיז

אלמוגני" והוא מדרש על התורה בערבית ומביא ענינים רבים מדברי הרמב"ם בחבור ובמורה ומחברו ר' דאוד אללוי ובימי חרפי ראיתי בכ"י קדמון בלי כריכה אצל כמהירי סאלם חבשוש ז"ל "עכ"ל, ואלו דברי ד"ר בנט הוכרת ספר אלוגיז יכולה לעזור לקביעת תאריך כתב הפולמוס, לפי שטיינשניידר עמוד 254 גמר ר' יוד (אלליואני) את כתאב אלוגיז אלמגני בחדש כסליו רנ"ג

הוא הדבר הנשאר מן האדם אחרי המות והיא ההשכלה שהשיג. זה לשונו. ודרש עשו יצר רע ואמר עליו לפתח חטאת רובץ⁵⁰. וגם הוא מארץ ישראל. אך אנו חושבים שאתם ריקים מהדרשות האלה ודומיהן. ואפשר לחשוב שבכלל אינכם יודעים אותן אפילו מקצת ידיעה. וראיה לזה שעשיתם כך, והואיל ואינם יודעים לכם איך דנתם בעל ספר⁵¹ „אלחקאיק“ בכפירה. ולו נשאל אחד מכם ובכלל כל אלה שחתמו באגרתכם, על עצמו מהו, ז"א מהותו. ואיך הרכב גופו, והאם נפשו מופשטת או טבועה בחומר, והאם היא קדומה או מחודשת, וכמה הם הכוחות הנמצאים בו. ומה הוא המושל בהם ומה מהם נמשל וכמה הם חושיו החיצוניים וכמה הם הפנימיים. ומה היא ראשיתו הקרובה ומה היא ראשיתו הרחוקה, והאם שכלו בכח או בפעל, ורבות כאלה, או היה נבהל ועומד חסר אונים בהחלט. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו⁵² איך בן אדם שעליו אמר רבינו⁵³ ז"ל גמול מחיק אמו אל חיק אשתו⁵⁴ שורף ספרי חכמים וגם מגדה אותם ומגדה כל קורא בהם והוא לא ידע שום מושג אמיתי. אין זאת אלא שיא הפלאים. ולו דמיתם לחכמים הראשונים שעליהם אמר רבינו⁵⁵ ז"ל מימיהם לא נמנו לנדות ת"ח ואפילו נתחייב נידוי כל שכן חכם גדול חבר ספר שלא הבינותם אותו ומן הראוי היה שאם לא ימצא חן בעיניכם⁵⁶ תחשבו כאלו לא נכתב.

ומי יתן והייתם נוחים ביניכם לבין עצמכם אחד לשני, שהנה אנשים מכם אמרו שהם לויים. ואתם קמתם עליהם. ולא יבצר הדבר או שהם לויים או שאינם לויים. הרי אם הם לויים כמו שטענו ה' יודע שאתם חטאתם באשר רציתם להורידם ממעלתם ובקשתם לשלול יחוסם ולגזלם וזה חטא גמור, או שאינם לויים ה' יודע שעשו מה שלא ראוי לעשות, וטענו טענה בלתי ראויה. על כל פנים אחד משני הצדדין בודאי חטא והנה כלכם מצנעא, איך אם ישמעו שאר ארצות ענייכם איך תהיו בעיניהם. והיו אנשים מכם שהעידו לאלה שטענו שהם לויים עדות לטובתם. וחזרו וטשטשו עדותם והעידו בהפך והכחישו עצמן ונעשו זוממין לעצמן אין זה אלא פלא. ושמענו ג"כ

(1492) לספירתם) אם כן ברור שהסולמוס חובר אחרי תאריך זה. ומכיון שלא צורף להוכרתו „ע"ס" כמו לעיל בספר המלמד אולי מותר לשער שהיה עדיין בחי"ם. ע"כ. וחלק מספר „אלוגיו" נזכר בקטלוג הספריה הבודוליאנית עמוד 2493 ושם מזכיר ספר „אלחקאיק" וז"ל ומדרשות נתחברו בחימן שנתחברו לפני אלו כגון ספר „אללב" וספר „אלחקאיק" וזולתן ממורסמים בחימן.

50 בראשית ד ז.

51 כאן סוף עמוד ב' מדף ג' ומלת „אלחקאיק" תחלת עמוד א' מדף ד'.

52 איכה א יב.

53 הקדמתו לסדר ורעים בשינוים קצת.

54 לפי המקור אפשר לתרגם „גמול משכל אמו לשכל אשתו" אלא שתרגמתי במליצה.

מקבילה בעברית, והכחנה שפתיניקה ועד הנישואין לא השיג ולא השכיל כלום.

55 ס"ז תלמוד-תורה הל' א' והוא בגמ' מע"ק י"ג.

56 המלה „יעבבכם" מובנה בערבית יהודית תימנית „ייטב בעיניכם" אומרים „אעמבני

שאם נודמנתם במסכה אתם מכים אחד את השני חוץ מכבוד המקום בנעלים⁵⁷ ואין זה מעשה חכמים כי אם החכם מכה בלשונו ובעטו ולא יכה בידו או ברגלו, ורבות כאלה שמענו עליכם ולא נעלם על ספר, ומה שהכריחנו לכתוב מה שכתבנו הוא מעשיכם המכוערים ודרככם השפלה ולא יכולנו להתאפק לפי שאתם מעשים שאף אחד ממי שקדמכם לא עשה כמוכם, ובקשתם להעלות גר התורה, ואלוהים היודע שרק כביתם גרה, יען שאתם סגרתם הפתח, והיה למבקש מקום לבקש ולחשוב ולחקור בעניני התורה עד שידע סודותיה הכמוסים בה, והנכם חסמתם הדרך וכאלו אמרתם שאין בה נסתר וגרמתם ליאש הדורשים ומנעתם המבקשים להועיל, ואינכם דומים אלא למי שעמד על יד הון טמון והודיע והכריז שאין שם מה⁵⁸ לחפור ושאין שם מטמון בהחלט, ומי שחופר שם אינו אלא הוזה ויאש הדורשים ומנע כל מבקש תועלת, הגה כי כן חטאי הרבים תלויים רק בצוארכם ואמר הכתוב ודרשתי את צאני מיד הרועים⁵⁹, והגה עשיתם הפך הדברים.

וכבר אמר על דומיכם ר' משה בן מימון ז"ל, אמר⁶⁰, ואיך יתאימו מאכלים קלי הכמות ממוצעי האיכות לאדם שכבר הורגל למאכלים רעים וכבדים, הלא ודאי יזיקוהו וישנאם, הלא תראה דברי מי שהורגל למאכל הבצל והשום והדגים על המן מה הוא⁶¹, ונפשנו קצה בלחם הקלוקל⁶², וכמה וכמה נביא לכם ראיות ומקראות מדברי הנביאים והחז"ל ואתם כבר נתנטפו נפשותיכם וחונתכם על הדבר הזה, וההרגל והחונן קשה להעקר המנו.

וכבר אמר "אלגזאלי"⁶³ בתחלת "אלמיעאר", אמר והיות הנפש בתחלת בריאתה יותר נכנעת ומצייחת לשלטון החושים וההשערה לפי שהם קדמו בתחלת מציאות הנפש ומעודה נפגשה עם השולט עליה וכבר הורגלה הנפש שישלטו בה והתחנכה בהם לפני שתכיר את שלטון השכל, ולכן קשה לה להבדל מהרגלה ולהקשר למה שהוא לה כזר ביחס לטבעה ולא תסור מהמרות שלטון השכל ומלהכזיבו ותתאים עצמה לשלטון המוחש וההשערה ותאמין להם, ככה מעשיכם בדיוק, לא תוכלו לרומם נפשותיכם מן המוחש אל המושכל ולא יעזור רבוי הדברים למי שלא מבין דבר, ולא תועיל ההערה למי שלא יתעורר, וכבר אמר הפילוסוף⁶⁴ כי מי שיאמר דבר חכמה באזני מי שלא ידעה כמי שעורך שולחנות לשוכני קבר, ואל תאשימונו בהאריכינו

(57) המלה "זראכ"יך הוראה בערבית תימנית יהודית "נעלים".

(58) כאן סוף עמוד א' מדף ד' ומלת "יתחפר" תחלת עמוד ב' מדף ד'.

(59) ראה יחזקאל לד י'.

(60) פירוש המשנה סנהדרין פרק י"א מ"א.

(61) שמות טז ט"ו.

(62) במדבר כא ה'.

(63) אני מעתיק כאן הערתו של ד"ר בנע וז"ל: "אלגזלי מת בשנת 1111 לספירתם ספרו

הנוכח כאן "מיעאר אלעלם" קנה המדה של הפבעי". ספר הגיון מקיף קטע מכתב יד ערבי באותיות עבריות, ספר זה שנכתב בחימן נמצא בספרייה הלאומית, עכ"ל.

(64) איני יודע מקור לזה.

בדברינו הוכוחי הוזה לפי שההכרח אלץ אותנו לכך. וכאן נפסיק הדבור בטענות ובראיות, אבל נשאר לנו לבאר אמתות הטומאה מה היא היות שכבר הבטחנו בכך במה שקדם, ונאמר, כבר אמרנו שזאת הנפש האנושית יש לה שני פנים, געלה ושפל. ולכל כוון משני הפנים האלה יש תכלית. תכלית הכוון הגעלה הוא השגת הבורא יתעלה. וזאת השגת מציאותו אבל אמתתו לא תושג. ואם יקשה המקשה ויאמר שהשגת הנפש אין לה תכלית לפי שהמדעים המחקריים אין להם תכלית, וכל מחקר יקדמוהו שני פנים נמצא שהשגת הנפש אין לה תכלית, התשובה. רצוננו במלת תכלית הוא תכלית השיגי המדע וזאת בחלוקת האורך לא בחלוקת הרוחב. למשל. הנה היא השיג הגופות וכל המקרים התלויים בהם. אחר כך תירום להשיג הטבע. אחר כך תירום להשיג הנפשות. אחר כך תירום להשיג השכלים. אחר כך תירום להשיג מציאות הבורא יתעלה יען שהוא תכלית התכליתיות וסוף כל סוף. הנה התברר הספק, ולא תקנה לה השגת⁶⁵) הבורא יתעלה כי אם אחרי השיגה צורות כל המצואים. ולכל זה ראיות בספרי הפילוסופים הרבה מאד. כל זה אם היה ההשיג על פי מופת. אבל אמונה בדרך קבלה לא תועיל לה שום תועלת. כי כל קבלה ספור. וכל ספור הוא נושא אמת או שקר. וכל נושא אמת ושקר הרי הוא ספק וכל ספק בלתי ברור. נמצא שכל מקובל לא ברור. בלתי מסויים. ולכן הנפש הזו כל מה שתוסיף להשיג צורה מצורות המציאות על פי מופת, או מכנים אותה שטהרה וקרא לה טהרה לה לפי שנבדלה באותו ההשג השכלי המופתי מחלאת המוחש והדמיון הכוזב. וככה תתעלה הנפש מעלה אחר מעלה עד שתשיג מציאות מחויב המציאות על פי מופת, ותהיה טהרתה השלמה השגת הבורא אחרי השגת צורות המציאות כמאמר הכתוב הנפלא וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם⁶⁶). הנה שלטהרה זו יש תכלית, כל זה בפן הגעלה. אבל בפן השפל שהוא נגד הפן הזה, והוא שכל מה שתורגל הנפש הזו בתאווה מן התאווה יחסוהו לה טומאה וכל מה שתעשה דבר שפלות תקרא טמאה. וכבר שאל אותנו אחד השואלים לפני כמה שנים בדומה לענין הזה, ואמר. מדוע שיז של אדם מטמאה והרי היא מאבות הטומאות⁶⁷) ומן הראוי היה שגם שיז של בהמה טמא ותהיה גיכ אב הטומאה לפי שההקש השכלי מחייב כך וכל שכן בהמה טמאה ושרץ טמא. וזהי שאלת השואל, ותשובתינו היתה לשאלת השואל בעל פה שלא בכתב והננו לסדר אותה התשובה כאן. לפי מה שבארנו אמתות הטומאה לפי שזו הנפש כבר אמרנו שכל מה שתתאווה תאווה גופנית נאמר בה נטמאה. והתאוות הגופניות תאוות רבות. והגדולה שבתאוות הגופניות היא תאוות המשגל. והראיה על זה שהאדם בעת שהוא אוכל ושותה וסך גופו והולך ויושב ורואה ושומע ומריח וממשש. וכל שאר התאוות הגופניות חוץ מתאוות המשגל הרי אפשר לו לחשוב בדעתו ולדבר עם חבירו ולתתבונן בענינים מושכלים אף שהוא עוסק באחת התאוות הנזכרות. אבל תאוות המשגל אי אפשר לאדם לדבר עם חבירו ואי אפשר לו להתבונן במושכלות בהחלט

65) כאן סוף עמוד ב' מדף ד'. ומלת "אדראך" תחלת עמוד א' מדף ה'.

66) יחזקאל לו כ"ה.

67) כלים ס"א מ"א.

בשעת יציאת הטפה הזו שהיא ש"ז. נמצא שהיא תכלית התאוות הגופניות והיא הקצה האחרון שבתכלית השפלות. וסבת זה שהגנפש כל זמן שתעשה משהו מאותם התאוות שהזכרנו וזולתם חוץ מתאוות המשגל⁶⁶ הרי אינה ממציאה את המין ואין שם המצאת זרע. אבל בתאווה זו והיא הוצאת טפה זו הכוונה בה המצאת החליפין והולדת המין ז"א נפש מדברת והרי היא עוסקת בכל יישותה בהמצאת הדומה לה. וכבר אמר בעל ספר "מראית⁶⁷ אלמעאני" וזה ענינו שהגנפש בהמצאת הדומה לה בטפה זו דומה למי שמדליק נר מנר והוא מי שמדליק פתילה מפתילה עד שתמצא האש בפתילה השנייה ואותה הפתילה הראשונה לא יחסר ממנה כלום ולא ישתנה אורה. ככה טבע הנפש המדברת בעת המצאת הדומה לה. ולכן היות שהאדם יש בו שני הפנים האלה ז"א החסרון והשלמות שהם נגדיים, נמצא שהאדם בעל שני פנים בגדיים. זנעשה הפן הנעלה שבו טהרה. ותכלית אותה טהרה הוא השגת הבורא יתרום שבו. ונמצא הפן השפל שבו טמאה ולה ג"כ תכלית והוא התעסקותה בכל יישותה בתאוות המשגל ולכן ש"ז שלו טמאה. אבל הבהמות וכל שאר בעלי חיים היות שאינם בעלי שני פנים נעלה ושפל, אלא יש להם פן אחד והיא השפלות הנמבזה ואין לה שום צד של טהרה שהוא החשיג השכלי. לכן לא יהיה הפן השפל שהוא טבעה טמא לפי שהטמאה היא אם נטתה הנפש מן הפן הנכבד אל הפכו. והבהמות שוללות הפן הנכבד. זוהי החשובה וזו היא עיקר הטומאה, אבל הטומאה המוחשית היא רק משל ודמיון לטומאה זו העיקרית. ומי שיגעל הדברים האלה יחשוב כאלו לא נכתבו. וראיותינו על זה מקראות רבים בתורה מהן אל תטמאו בכל אלה⁷⁰ וכו'. אל תטמאו את נפשותיכם⁷¹. ר"ל הגנפש המשכלת. ולא תטמא הארץ⁷². ורבים הם. ומכאן יותר הספק שנסתפק לכם בדברי בעל ספר "אלהקאי" במה שהמשיל כ"ג בשכל הפועל. ואין ראוי לנו לבאר זה בעבור היותו מהסודות הנעלמים מן ההמון וכוונתו שספרינו זה יקיף את כל הארץ ויהיה מסודר לכל. והענין הזה אין למסרו. אלא לאותו יחיד המתואר⁷³ מפה לפה ואין להעלותו על ספר. ומה שהקשיתם הלא כ"ג יטמא אם תקרהו טמאה. האם השכל הפועל יטמא? אמנם תירוץ דבר זה קשה מאד והוא בתכלית הקושי. אבל אם נדרש לתרצו נשתדל לתרצו בעזרת האל יתעלה. ואתם תבינו איך שתרצו, או שתשללו כל הבנה בזה אף אחד לא יכריחכם במה שלא יכילהו שכלכם. הלא ידעתם מאמר חז"ל⁷⁴ שאחד מן החכמים החסידים⁷⁵ שאל אותו

66 כאן טוף צמוד א' מדף ה' ומלת "פאנא" תחלת צמוד ב'. מדף ה'.

69

70 ויקרא יח, כד. 71 ראה ויקרא יא מד.

72 ראה ויקרא י"ח, כ"ו, או במדבר ל"ה ל"ד.

73 ר"ל המתואר במשנה חגיגה י"א ע"ב, כלומר. חכם ומבין מדעתו.

74 המאמר הזה הוא בליל של שלשה מעשיות שהובאו בתלמוד. א' שהוא צנוקי והוא

בשיבוטויה דריביל (ברכות ז' ע"א), ב' מעשה של ר' מאיר ובמקום אשתו בגמרא באה כאן

בתו (ברכות י' ע"א), ג' מעשה שהוא מינא דאמר לר' אבהו (מנהדרין לט ע"א).

75 כאן טוף צמוד ב' מדף ה' ומלת "סאלה" תחלת צמוד א' מדף ו'.

מין שאלה ואותה השאלה בלשון הקודש והגנו להעתיקה אל הלשון הערבית כדי שיקל הבנתה לקורא בספרינו זה. והיא, אמר אותו מין לאותו חכם. אביכם שבשמים כהן. אמר לו החכם מה ראיתך לזה. אמר המין האם לא כתוב בתורה שהתרומה לכהן. אמר לו החכם כן זה נכון. אמר המין האם לא כתוב בתורה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה⁷⁶). נמצא שהקב"ה כהן. אמר לו החכם כן זה נכון. אמר המין הכהן אם נטמא מטהרין אותו במי גידה והוא אפר הפרה. אמר לו החכם כן. אמר המין הקב"ה אם נטמא במה מטהרין אותו. באותה שעה הוקשה הדבר מאד על אותו חכם. אמר למין את התשובה תקבל ממני מחר. והלך החכם לביתו עצוב מאד. ואמרו שהיה לאותו חכם תרנגול בביתו. והיה לאותו חכם סימן בכרכולת התרנגול שבו הוא יודע סימן של רגע שהיא שעת רצון לפני הקב"ה. והתכוונן אותו חכם שיזדמן לו אותו הרגע ויתפלל על אותו מין שימות. ואז נדד שנתו אותו חכם באותו הלילה מחכה לאותו רגע והתרנגול על ידו וכאשר קרב אותו רגע נתגמנם אותו חכם ואחותו שינה ונרדם. והקיץ מבוהל ועצוב מאד שעבר עליו אותו רגע. וכנסה בתו אצלו והיתה אשה חכמה וראתה כי מועקה בלבו והוא עצוב מאד. אמרה לו. אבא, אני רואה אותך עצוב. אמר לה שאלני איש שאלה והוקשתה עלי. אמרה לו בתו הודיעני השאלה. חזר לה כל הענין. אמרה לו בתו האם לא כתוב בתורה כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא⁷⁷). אמר לה אביה כן. אמרה לו האם לא כתוב בתורה גם כן כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר⁷⁸. הקב"ה מטהר את עצמו. אז סר העצבון מאותו חכם. אם כן ראו הענין המוזר הזה אשר אם ישמענו מי שלא יודע יחרד ממנו וירחיקו ויגדל הענין אצלו. ומי שכתבוהו הם חכמים שלמים. ולכן אם כך אמרו כלפי הבורא יתעלה כל שכן כלפי השכל הפועל. אבל דבר זה אינו כפשוטו אלא יש בו ענינים נשגבים. ואנחנו לו רצינו היינו מבארים הענין הזה ומגלים אותו. אבל לא יתאים להמון העם לפי שאלו הם סתרי תורה באמת והם צודקים במה שאמרו. לפי שמציאות הבורא ודעתו אחד⁷⁹. ודעתו הוא עצמו, לא שדעתו חוץ ממנו. וכל מה שתראה המשל רחוק מהשכל יותר, הרי הענין שהוא נמשל אותו משל נעלה ונכבד יותר. ואנחנו לא שקרנו בשום דבר מדברינו אלה ולא זייפנו מה שדברנו עליו. ואנחנו חושבים שכבר גלינו הענין⁸⁰ ברמזים קלים למי שמבין הרמז וההוראה. ולו רצינו להאריך היינו מביאים ענינים רבים ודברים מורחבים מדברי חז"ל שירכו מלספור אבל פחות מאלו הענינים שזכרנו בספרינו זה היה מספיק למשכילים תן לחכם ויחכם⁸¹). ואחרי כן אנו רוצים להביא לפניכם שאלות גדולי ערך. וזה אחרי אשר הבאנו עליכם הטענות הגלויות החזקות. ומבוקשינו מכם הוא שתענו על השאלות.

76) שמות כה ב'.

77) דברים ה, כ"ד.

78) במדבר ל"א כ"ג.

79) ראה רמב"ם פ"ה תשובה ה"י ד'.

80) כאן סוף עמוד א' מדף ר' ומלת «באשאר» תחלת עמוד ב' מדף ו'.

81) משלי ט', ט'.

האלה אם אתם חכמים כדי שגדע ערככם ונדע שאתם מתי חכמה. ואם לא הרי אין תועלת להתוכח אתכם ולא לשאת ולתת עמכם כי אם הנטייה מעליכם יותר טוב ויותר נכון, כמו שאמר "אלג'זאלי" במאמרו וזה לשונו, אמר ⁶², כי מי שהרבה לעסוק בלמודים ונקנו לו אותם הידיעות לא יוכל לנצח יריבו בהם, ולא יוכל להביא את התלמיד לידי מעלתו הוא בזה שמרצה לפניו ידיעותיו אלא אם כן ילמדנו ללכת בדרכיו בעסק הלמודים ועומק ההתבוננות עד שיגיע למה שהגיע אליו הוא אם היה טוב התפיסה, מוצק הדעה, זך הרעיון, ואם היה שונה ממנו בזכות הרעיון או ביציבות הדעה, ורצה להבין ההסבר שהוא הבין ולא הגיע למה שזה הגיע אליו אז יפגש מה שלא שער בנפשו מן ההכחשה ויתעסק בהפחתת ערך הדברים ובהרחקתם, ואמר עוד אחרי כן, אמר, ודרך היודע המשכיל שיטה ממנו בסליחה ולא ישיח לו סודותיו ובוה הוא מניח לעצמו ומפסיק סערת הכסילות מעליו. לפי שלא כל מה שיושכל יאמר, כי לבות המשכילים קברי הסודות. לכן אם אתם מתי חכמה בעלי תפיסה וזכות רעיון תענו לכל שאלותינו. ואם אינכם מתי חכמה הרי הנטייה מעליכם יותר טובה כמו שאמר "אלג'זאלי".

אבל אנשי ד'מאר ⁶³ ז"א כל אלה שחתמו על אגרתכם הרי הם בשפל הדרגות מכדי שנשאלם שאלות כאלה לפי שאין להם שום תואר שכלי. ואנחנו יודעים את זאת בהחלט. אבל אתם שמענו עליכם שאתם חכמים. ולא תגענו לידי הכרה והבנה מה הוא גבול ידיעתכם. אבל השאלות האלה שנביא לכם יגלו לנו ידיעתכם.

ואם אין נשקכם אלא הנדוי ורק הוא מה שחגרתם הרי הוא מגדל הרוס ולא יבוא מצד השלם בהחלט. לפי שכל כלי מתמצה ⁶⁴ מדפנותיו מה שבתוכו אם היה בו מי ורד נודעה זהותו ואם היה בהפך אז יצא בדיוק, ואין הנדוי פאר. אבל הפאר הוא למי שמתיר הקושי ועולה לערי מבצר וזהו גבול דברינו ואלה הם השאלות ⁶⁵: השאלה הראשונה היא שהגלגל כבר נודעה מציאותו במופת, ונודעה תנועתו במופת, ונודע ג"כ שהוא גוף במופת. אחרת, היה ראוי שנשאל ונאמר מה המופת על מציאותו ועל שהוא גוף ועל שהוא מתנועע תנועה הקיפית. לפי שהשאלה על שלשת המחקרים האלה הם שאלות מושכלות ואתם יודעים שהלמודים המושכלים לפני הלמודים האמוניים לפי שכל אמונה יקדמה שני מושגים נגדיים בלי ספק. ולא הקדמנו הקדמה זו אלא שלא תטענו עלינו אתם או זולתכם, ותהיה הקדמתינו זו הקדמה לכל השאלות ולא יבואו עלינו טענות בשאלותינו ולא יאמר לנו איך אנחנו שואלים שאלות אמוניית לפני השאלות המושכלות. ונשארה שאלה האם התנועה

⁶² ראה הערה 63.

⁶³ "דאמר" היא אחת הערים הגדולות כתימן והיא רחוקה מצנצנא כמאה ק"מ ורומה וישיבתה נאה ונבנה 7650 רגל מעל פני הים, ואפשר שתושבי ד'מאר היו גוסלים מאחרים בידיעתם, אבל עכשיו הרי הם ככל הנגלה.

⁶⁴ "בירע" הוראתה בערבית תימנית יהודית, "יתמצא" אומרים, אלוועא ביברע" או "בימרע" ר"ל הבלי מוציא מים מכל דפנותיו.

⁶⁵ כאן סוף עמוד ב' מדף ו' ומלת "אלמסאלה" תחלת עמוד א מדף ג'.

ההקפית של הגלגל שכבר התבארה, לא יבצר. או שהוא מתנועע להשגת שלמות או לא להשגת שלמות. אם תנועתו להשגת שלמות לא יבצר או שיקבל שלמות או שלא יקבל שלמות. אם קבל שלמות לא יבצר או שקבל שלמותו בפעם אחת או שקבל שלמותו מעט מעט. ובכלל אם נאמר שקבל שלמות והשיג שאיפתו הרי צריך לנוח מתנועתו. לפי שלא התנועע אלא להשיג אותה שלמות. ואם השיג הרי לא ישאפהו לפי ששאיפת השגת המושג מוכחשת. אבל אם לא יושלם אם היתה אותה שלמות ששאף אליה בתנועתו נמנעת ממנו נמצא שתנועתו להשגת אותה שלמות יגיעת שוא. ויגיעת שוא לא תבוא מבעל שכל. וכבר נתבאר שהגלגל בעל דעה והשכל⁸⁶. וגם שהטבע פועל בלי השכל ואין בפעולתו שום יגיעה לשוא. ותנועת הגלגל אינה טבעית לפי שהתנועה הטבעית בגופניים היא להשיג המתאים ולברוח מן הנגד. ובתנועת הגלגל ההקפית אותה הנקודה שבורח ממנה היא היא בעצמה ששייגנה. וזה ראייה שתנועתו בהשכל. וכבר אמרנו או ששיג השלמות הדרושה לו או שלא ישיג. אם השיג עמד, ואם לא ישיג הרי יגיעתו לשוא. ואם הוא מתנועע לא להשגת שלמות הרי תנועתו ג"כ יגיעת שוא. ואם היה משיג שלמות אחרי שלמות מוכרח להיות לו סוף. לפי שמה שאין לו סוף מוכחש. ואיך אמרו עליו החכמים והפילוסופים⁸⁷ שאינו מתנועע אלא להדמות לראשיתו ולהכיר מה שאפשר לו להכיר, ואנחנו נדע שראשיתו הקרובה הוא השכל. וראשיתו הרחוק הוא הבורא יתעלה. וההתדמות בזה הראשית היא הכרה שכלית. ואם תעמוד תנועת הגוף הגלגלי לא תמנע משכל הגלגל הכרתו לראשיתו, כי אם- עם נוח גופו תתוסף הכרת שכלו לפי שחשכל היה עסוק בהנהגת הגוף בתנועתו באמצעות הנפש. ובכך הננו כמהים לדעת⁸⁸ מה סבת תנועה זו ומה תכליתה, והאם הגלגל משכיל והוא בעל הכרה שכלית ובעל דעה באמת או שלול דעה. אם היה בעל דעה האם דעתו יותר שלמה או דעת האדם. וכבר אמרו חז"ל⁸⁹ תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה⁹⁰. קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. ואיך הוא הענין הזה, אם דעתו יותר שלמה מדעת האדם מה הראייה, ואם דעת האדם יותר שלמה מה הראייה, ואם אינו בעל דעה מה הראייה, ואם הוא בעל דעה מה הראייה. אנו כמהים באור כל זה מכם במופתים חותכים שאין בהם ספק.

השאלה השניה איפה הוא ראשית תנועת הגלגל, והאם יחס נפש הגלגל לעצמו יחס נפש האדם לגופו ר"ל הנפש המדברת או יחס הנפש החיונית. והאם נפש הגלגל כח מושתת בכל עצמו כחום באש, או שהיא מיוחדת בחלק זולת חלק. לפי שראשית תנועת החי מיוחדת בלב, והאם נפש הגלגל מניעה לעצמו באמצעות משהו אחר או בלי אמצעי, כמו שנפש האדם מניעה לגופו באמצעות הרוח.

השאלה השלישית האם הגלגלים בעלי חושים כמו האדם שיש לו חושים

86 ראה רמב"ם פ"ג יסודי התורה ה"ל ט, מ"ג ח"ב פ"ה.

87 ראה מ"ג ח"ב פ"ד.

88 כאן סוף עמוד א' מדף ג' ומלת "מא" תחלת עמוד ב מדף ג'.

89 פסיקתא דר"כ לו. ויקרא רבא כ' ב', תנומא אחרי מות ב'.

90 היא בכ"י העתיק: "קלצטרי".

גלויים וחושים נסתרים אם לא. אם אין לו חוש או אנו שואלים מדוע אין הגלגלים נצרכים לחושים לא הגלויים ולא הנסתרים. אם נאמר שזה מפני שנשמש שלמה, ונפש האדם נצרכה חושים עד שתגיע אל השלמות. אבל נפש הגלגלים הרי היא שלמה ודעתם בפעל תמיד. אמרנו הואיל ודעתם בפועל תמיד מדוע הוצרכו לגופים, והואיל ונצרכו גופים מכרח שיצטרכו לכל מה שיצטרך אליו הגוף והם החושים, ואם כן מדוע הגלגל שלול החושים. השיבנו על זה תשובה מספיקה אם יש לכם ידיעה בענינים המושכלים.

השאלה הרביעית האם הגלגל מורכב מחומר וצורה או לא, אם הוא מורכב מחומר וצורה מה הראיה, ואם היה מורכב לא מחומר וצורה מה הראיה, ובכלל אם הוא מורכב, ואם הוא מורכב מה הראיה, וממה הורכב.

השאלה החמישית האם הצורה קדמה לחומר במציאות או החומר קדם לצורה במציאות, וכבר אמרו החכמים והפילוסופים⁹¹ שאי אפשר מציאות חומר בלי צורה או צורה בלי חומר, ואמרו שהחומר אין בו אלא כח לקבל הצורה. וידוע שהמקבל אם אינו⁹² מצוי לא יקבל כלום לפי שהשלילי מן הנמנע לתאר לו כח הקבול ומן הנמנע ג"כ לתארו בשום תאר חיובי. אבל התארים השליליים אפשר לתאר בהם דבר השלילי, וככה הצורה. אמרו שהיא המעמידה את החומר. והצורה אינה במציאות לבדה, ומן המוכחש שיהיה השלילי שאינו עומד בעצמו יעמיד זולתו והוא בעצמו אפוס ז"א המעמיד. וכן האם הצורה עלת החומר או החומר עלת הצורה. או שהם שניהם עלולי עלה אחרת. אם נאמר שאחד מהם עלת השני הי"ו מוכחש לפי שכבר אמרנו שהשלילי אי אפשר שיהיה עלה לשום דבר, וכל אחד מהם לבדו הרי הוא שלילי. ועוד אמרנו שהעלה קודמת את העלול. לכן אם היתה הצורה עלת החומר הי"ו מוכחש לפי שהצורה אין לה מציאות אלא בחומר. ואם החומר עלת הצורה זה גם מוכחש לפי שהחומר אינו נמצא בלי הצורה. ואם שניהם עלולי עלה אחרת מה הראיה. ועוד אם הם עלולי עלה אחרת הרי הם נכנסים תחת האפשרות. וכל מה שהוא תחת האפשרות מוכרח שיהיה לפני צאתו אל המציאות משהו נושא אותה האפשרות. אם היה אותו נושא האפשרות חומר או צורה חור הספק למקומו. ואם אינו חומר ולא צורה, אם כן מה הוא. הבו התירו השאלות האלה ושלחו לשונכם לדבר במופתים. חותכים ואל תשלחו לשונכם בשמתא ונדוי ותופעות בלתי רצויות.

השאלה הששית האם היולי העולם כלו בכללותו האם הוא אחד או מתחלק. אם הוא אחד מה הראיה, ואם הוא הרבה מה הראיה, וכבר אמרו הפילוסופים והחכמים שההיולי ביחס ללמוד וההסברה לתלמיד הוא ארבעה מינים. היולי מלאכותי, והיולי טבעי, והיולי כולל, והיולי ראשיתי. אנו כמהים מכם תבררו לנו מהות כל אחד מהם בגבול או בחוק, ואחרי הכירור נשאל אתכם ונאמר לכם זה ההיולי הראשיתי המושאל לו שם אבן ספיר⁹³ אם יתאמת מציאותו האם הוא רוחני או בלתי רוחני. וכשתקיימנו

91 ראה מרינ ח"ב ס"ט, ס"ד יסודי התורה ה"ז.

92 כאן טוף עמוד ב' מדף ג' ומלת "מוגוד" תחת עמוד א' מדף ת.

93 יחוקאל א כו, ועיין במרינ ח"ג ס"ג.

בו אחד הפנים הנגדיים נאמר מה הראיה. אם הוא רוחני איך יהיה אפשרי גשמות הרחוניות. ואיזה יחס בין הרוחני והגשמי. ואם הוא גשמי מוכרח שיוגבל ויהיה לו מקום. ומוכרח שיסבול חלוקת החתפרדות. ובכלל מוכרח לו מה שמוכרח לכל גשמי. ולא יהיה מופשט בהחלט. ואם כן מה הוא הדבר המונח לקבל הצורות. וזה קשה מאד מאד. והמתרץ⁹⁴ שאלה זו והדומה לה הוא שבאמר עליו אית רוח אלהין קדישין ביה⁹⁵, והוא הנקרא ישראל באמת ונקרא יהודי ונקרא עבד ה', והוא הקרוב לפני הקב"ה⁹⁶ שההתקרבות אליו אינה מגע גופני חלילה אלא מגע שכלי וזכות תפיסה. והוא שמעלתו גבוהה לפני הקב"ה והוא שעלה בסולם ההשגבה. לא מי ששב אחר מדבריהם ולא ישים אזנו באפרכסת לדבריהם, כל שכן שישנאם וישרוף ספריהם ויפרסם שאין בהם תועלת. אם כן הראשון באמת הוא האדם האמתי, והאחרון הוא השטן האמתי. ואפילו פחות מההערות האלו היה מספיק למי שהוא איש חכם ונבון, אבל מי שהוא כסוס כפרד אין הבין⁹⁷ אינו מכיר האמת ומסתגור ממנו ומעדיף השוא. לא יועיל אצלו שום דבר וההתרחקות ממנו יותר טובה. כתוב אחד אומר באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך⁹⁸, וכתוב אחד אומר אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם⁹⁹.

השאלה השביעית היא מאמר רבינו ז"ל במורה¹⁰⁰ בהקדמה העשרים וחמש. אמר. וההקדמה העשרים וחמש ושם אמר שבה יסכים לארסטוא והיא הקדמת קדמות העולם, אמר כדי שיהיה המופת שלם על מציאות הבורא ואחדותו ושליטת הגופניות ממנו, וחור וסתר אותה ההקדמה בעצמה שהיא קדמות העולם ובאר שהיא שקר ושחדוש העולם הוא האמת¹⁰¹. וזה סתירה לכל הבנין שעליו בנה ראיותיו על אלו שלשה הדברים. והנה זה פלא. איך רבינו ז"ל פילסוף שלם בפילסופיא שבכללה תורת התגיון, וכבר נתבאר בתורת התגיון שההקדמה הכוזבת או המסופקת, תהיה התוצאה ממנה כוזבת בהחלט. אם כן תוצאות ההקדמה הזו כוזבות לפי שהיא עצמה כוזבת. או שרבינו ז"ל לא ידע דבר זה ונעלם ממנו חלילה לו מזה, לכן עליכם לפרק את השאלה הזו שזה ענין קשה מאד אם אתם יודעים מדע, ואין פאר אלא למי שמפרק השאלות הקשות ומשיג מה שאפשר לכל מלומד להשיג, ואין זה פאר לשרוף ספר „אלחקאיך“ ולגדות מחברו וכל קורא בו ומאמינו, אמר הכתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי¹⁰².

94) כאן סוף עמוד א מדף ה' מלת „אלטואל“ תחלת עמוד ב' מדף ה'.

95) דניאל ה' יא.

96) הביטוי הזה לקוח מרמב"ם מר"ג ח"א פ"ה.

97) תהלים לב, ט.

98) משלי כ"ג ט.

99) משלי ח' ד.

100) מר"ג הקמת ח"ב הקדמה כ"ו ולא כ"ה.

101) מר"ג ח"ב פ"ו.

102) ירמיה ט' כ"ג.

השאלה השמינית היא, כבר התאמת במופת מציאות הבורא יתעלה והתברר ג"כ שמציאותו היא עצם אמתתו. וג"כ כבר הורה המופת שהאדם יש ביכלתו להכיר מציאותו יתעלה, ואנחנו יודעים זאת ואתם יודעים זאת¹⁰⁵). נמצא שהאדם יכול להכיר אמתות הבורא, היות שאנחנו מכירים מציאותו, ומציאותו היא עצם אמתתו והם דבר אחד ו"א מציאותו ואמתתו. והנה אם הכרנו המציאות הכרנו האמתות. וכבר התבאר שאנחנו לא נוכל להכיר האמתות ו"א אמתותו יתעלה, והנה אנחנו מכירים מציאותו, נמצא שמציאותו היא זולת אמתתו. לפי שמן ההכרח שאם הכרנו המציאות הכרנו האמתות אם היו דבר אחד. ואם נאמר שמציאותו הוא דבר נוסף על מהותו ו"א אמתותו, ה"ז דבר מרוחק לפי שאם מציאותו דבר נוסף על אמתותו, הרי יש למציאותו עלה וכבר נתבאר שמחוייב המציאות אין עלה למציאותו. ואם היתה מציאותו היא עצם אמתתו היה ראוי שאם הכרנו מציאותו הרי הכרנו אמתתו, וזה שקר לפי שכבר נתבררה מציאותו לאנשי מעמד הר סיני¹⁰⁴) ולא יכלו להכיר אמתתו. והנביאים והחכמים והפילוסופים תורונו על זה וביארוהו לנו באמת.

השאלה התשיעית כבר נתבאר במדע¹⁰⁵) שכל מצוי זולת מחוייב המציאות יתעלה. הרי הוא עלול ויש לו סבה בהכרח. וכל מה שיש לו עלה וסבה הרי הוא נצרך במציאותו לארבע העלות' שהם, החומר, והצורה, והפועל, והתכלית. וכבר נתבאר במופתים שכל נהיה מחומר וצורה הרי הוא מורכב בהחלט. והנה השכלים יש להן סבה ועלה, ואינם מחוייבי המציאות לפי שכבר נתבאר במופת שאין מחוייב המציאות יותר על אחד והוא האלהים יתעלה. אם כן השכלים יש להם ארבע העלות. ואם יש להן ארבע העלות שבכללן החומר והצורה הרי הם מורכבים. וכל מורכב הוא בלתי מופשט. וכבר התברר שהשכלים הם מופשטים, א"כ זה היפך, ואם נאמר שאין להם עלות הרי הם מחוייבי המציאות וזה שקר, ואם נאמר שיש להם עלות חייבנו להם ההרכב וזה גם כן שקר. תורונו על זה ובארוהו לנו ביאור מושלם.

השאלה העשירית והיא הקשה מכולן ובה תהיה חתימת הספר ולא יתרגנה כי אם משכיל שאנהו ה' בחסדו. והיא, שהבורא¹⁰⁶) יתעלה לא יאמר עליו שמתחדש לו רצון בשום אופן, ואינו יוצא מן הכח אל הפועל סלה. ושהוא קדמון בהחלט אין סוף לקדמותו. ונתברר גם כן מדברי הנבואה, ר"ל נבואת משה רבינו ע"ה שעולם מחודש ושהבורא חדשו מן האין, וביאור הענין הזה וההכרעות על אמתתו רבו מלס-פור. לכן נאמר, אם העולם מחודש מן האין מה הוא הדבר¹⁰⁷) המחייב שלא יתחדש¹⁰⁸) אלא באותו זמן הידוע וכבר נתבאר שהבורא לא יתחדש לו רצון אם כן מה היא הסבה שלא חדש את העולם לפני זמן זה. ואם יאמר האומר שכבר אמר

103) כאן סוף עמוד ב' מדף ה' ומלת "סילום" תחלת עמוד א' מדף ט'.

104) מרג ח"ב פ"ג.

105) ראה מרג ח"א פ' ס"ט.

106) ראה מרג ח"ב פ' י"ב, י"ג, ופרקי אבות פרק ח'.

107) כאן סוף עמוד א מדף ט', ומלת "אלמוגב" תחלת עמוד ב' מדף ט'.

108) ראה מרג ח"ב פרק כ"ה.

רבינו משה בן מימון ז"ל במורה¹⁰⁰) שהעושה לא יאמר עליו שהוא יצא מן הכח אל הפועל במעשהו שעשה זולתי אם היה הפועל גופני. אבל השכל הפועל וככה הבורא יתעלה לא נאמר בעשותו משהו שהוא יוצא מן הכח אל הפועל יען שפעולתו תמיידית והעוכב הוא מצד החומר שלא הוכשר לקבלת הפעולה מהפועל. אנו נאמר, אם נאמין שהיה חומר מעוכב מלקבל, והוא חומר העולם, אם כן חייבנו הקדמות באמנותינו וחלילה למאמיני תורת משה רבינו מזה, ואם לא נאמין שיש חומר לעולם, הרי אנו מחייבים שהבורא יוצא מן הכח אל הפועל. לפי שהיה לפני בריאת העולם בורא בכח. ועכשיו אחרי בריאת העולם נעשה בורא בפועל¹¹⁰). ועוד, אם נשלים עם זה שיש חומר מעוכב מלקבל, נאמר, מה הוא הדבר שעכב אותו מלקבל, אם היה אותו הדבר המעכב לא יסירנו אלא משהו שבראו הקב"ה אחרי שלא היה. או נאמר מדוע לא ברא אותו הדבר המסיר את העוכב לפני אותו זמן, ותור הספק הראשון למקומו. ואם היה משהו שלא בראו השם מן האיין, אם כן הרי הוא קדמון, ומדוע לא יתכן שיסיר המעכב לפני אותו זמן, וזה דבר קשה מאד מאד.

ולו רצינו להביא לכם שאלות משפטיים והגינניים וזולת אלה השאלות ג"כ על הטבע והאלהות אזי היו שאלותינו יותר על מאה אבל יש כבר בשאלות אלה די. ולו רצינו לענות על אלה השאלות ולפרק הקושיות ושוב להקשות על התשובות ושוב לתרץ אותם הקושיות היינו עושים ואם נידרש לעשות את זאת נעשה בעזרת שדי.

אלה הם הטענות ואלה הם השאלות וזה הוא הכירור. וזו היא עכשיו רחבת המאבק. אם תשפטו לנו מכם ותעשו כמו שאמר רבינו במורה בשם ארסטו ראש הפילוסופים שהיה¹¹¹) הבעל דין לבעל דינו נוח שופט בצדק וכל מה שכתב שם. אם תעשו הדבר הזה הרי אנו מוכנים לתת את הדין, ויהיה הריב בינינו וביניכם, יען שאתם הם שהמצאתם התופעה המוזרה הזו, והנה שמנו לפניכם הטענות והשאלות וכל מה שהקיפו הספר הזה. ה' יודע שכל מי שישמענו מן המשכילים יאשים אתכם, ואנו מתנים שרק המשכילים, והמשכילים הם מעטים בלתי נמצאים אלא בדורות אחרים, וכ"ש¹¹²) בארץ תימן כלה ז"א מן "צעדה"¹¹³) עד "עדן"¹¹⁴). והיות שהם מעטים עשיתם מה שעשיתם, ולו ידעתם שטענתכם ואגרתכם תגיע אל היחידים המשכילים המפרסמים בתכלית השלמות אנו חושבים שלא הייתם עושים זאת. ואנו עומדים על זאת שנפרסם מה שעשיתם ומה שעשינו ונשלח אותו לכל ערי התימן כלה וכבר אמרנו שהוא התימן התחתון והתימן העליון ז"א מן הר "ציד" עד "עדן" אורך ורוחב, ומהר "ציד" עד "צעדה" אורך ורוחב. ואין אנחנו צריכים למי שהוא

109 מרינ ח"ב פרק י"ה.

110 ראה מרינ ח"ב פרק י"ב.

111 מרינ ח"ב פרק ט"ו.

112 כאן סוף עמוד ב' מדף ט', ומלת "פי אקלים" החלת עמוד א' מדף י'.

113 "צעדה" היא בירת צטון תימן ורחוקה מצנעא כששה ימים.

114 "עדן" חוף ים והיא גבול תימן בדרום.

שיחתומו לנו ויעיד לנו שאנחנו צודקים בדברינו ולא שאתם בלתי צודקים או טועים, לפי שהאמת הוא עד לעצמו ואינו צריך שיעידו עליו המוני עם שהוא אמת. ואם תאמרו על עצמכם שלא עשיתם זאת אלא מפני שהספר הזה ז"א ספר „אלחקאיק“ גלה סתרי תורה ולא עשיתם מה שעשיתם אלא כדי להסתיר מה שגילה אותו האיש כדי שלא יזולזל אותו הענין הנכבד הנסתר שהסתירוהו חכמים הראשונים והאחרונים וחסו עליו ממי שלא יתאים לו ולא יוכל להבינו. אבל אנחנו מאמינים בביאורים האמתיים, אם תהיה תשובתכם בצורה זו. אז נאמר, נחפש עכשיו אנחנו ואתם עצה להסתיר אותם הענינים הנשגבים מהמוני העם ופשוטיהם, ותתירו הנדוי למי שהוא מנודה מן הסתם, לפי שלא יבצר, או שאתם צודקים בענין זה, נמצא שכל מי שיעשה ההיפך ישלל בנדוי. או שאתם חטאתם בענין זה ונמצא שאתם נתחייבתם בקללתכם, ואתם יודעים עון מי שקלל עצמו בשם ⁽¹¹⁶⁾ ומה הוא חייב, והנה זה מכשול גדול מאד. ולו תתארו שמי שהוא ממאמיני ספר „אלחקאיק“ ומעלימו מכם ומוולתכם והרי הוא נכנס ביניכם ואינכם יודעים שהוא מאמין בספר „אלחקאיק“ ונמצא אצלו ומחשיבו ועושה היפך רצונכם ואתם נוגעים בו והוא נוגע בכם במסכות ובדרכים, האם אינו לכם למכשול אם הוא חייב מה שגורתם ז"א הנדוי והרי הוא עושה להכעיס והוא מאמין היפך אמונתכם, או תתארו לכם שאתם החייבים נדוי והרי אתם מכשול לשאר ישראל מקטנם ועד גדולם ז"א כל מי שלא חתם שמו באגרתכם, לפי שהם נצרכים להתערב ביניכם ולשבת אתכם. אבל מי שכבר חתם שמו באגרתכם והאמין במה שהאמנתם בענין הזה הרי הוא בכללכם בזה הדבר ויהיה כמוכם במה שנתחייבתם. לכן אם תרצו את הדבר הזה ותתירו הנדוי בסתם ותחזרו למוטב ותבקשונו להתראות אתם ⁽¹¹⁶⁾ ולהתאסף יחד ונסביר אחד לשני ונחפש תחבולה להסתיר הענין הנכבד הזה מעמי הארץ או יאמר עלינו ועליכם אני ⁽¹¹⁷⁾ אמרתי אלקים אתם ובני עליון כולכם ⁽¹¹⁸⁾. אבל אם תאמרו כל אחד יאמין במה שהוא רוצה אתם. ואנחנו, וכל מי שירצה משאר יהודי תימן כולה שכבר אמרנו מן „צעדה“ עד „עדן“ ללכת אחרי אמונתכם או אחרי אמונתינו וכל אחד לפי שכלו שנברא לו אתם ואנחנו וכל שאר היהודים. אז נאמר טוב הדבר ונפסיק אנחנו ואתם מלהזיק אחד לשני יהיה זה סוף כל הענין בינינו וביניכם.

ואם תרצו לעורר כח החמה והכעס ורתיחת דם הלב לדרוש **נקט** בטענות בטלות ותסמכו על הנדוי והשמתא ויהיה הוא בטחונכם החזק או אל תאמינו **בעצמכם** ה' יודע והתכוונו לקבל הפורענות מאת ה' כי חטאתם מאד. ואנחנו לא תחית **תשובה** תינו לכם עקב שהקשיתם ועשיתם הפעולה **שנאמרת** הזו, אלא ספר מכוון גדול **אלה** הספר הזה ונצרך שני הספרים יחד ונחליץ **גלית** מידע ⁽¹¹⁹⁾ לארץ ישראל ולראשי גלית

(115) שבועות ליה ע"א.

(116) „ראלמאטאד“ הוראתה בערכית יהודית תימנית „מלחמתה“.

(117) תהלים פ"ב ו'.

(118) כאן סוף עמוד א' מדף י', ומלת „ואמאי“ תחלת עמוד ב' מדף י'.

(119) גם כאן מראה על הקשר האמיץ בין תימן וא"י ובבל.

שבבבל ולשאר מקומות חכמי היהודים ונבקש מהם להניח פרי עטם על ספרינו אלה ולהתאים אחד המחנות או אנחנו או אהם.

ונבקש שיכתבו ג"כ על ספרינו הגדול שאמרנו שנעשה אם נצטרך לכך, או שיחיה אותו הספר נכון ועליו יסמכו אנשי תימן ויהיה זה על אפכם לפי שבעז"ה אם נחברו או נמלאהו ביאורים וענינים נשגבים וסותרים שבקשו חו"ל תחבולות להסתירם ונתיעצו עליהם ובילו ימיהם לדרוש הנכון והאמת, או שיכתבו אותם המשכילים שאמרנו לפנות אליהם את הסכמתם בספרינו שאמרנו לחבר עם הספר הזה שלא יסמכו אנשי תימן על ספרינו ושהם שקר ויהיה זה על אפינו, אם יכתבו שאותו ספר שקר ודברינו בטלים אנחנו חוזרים אח"כ ואומרים חטאנו לה' אלקי ישראל ולכם ונתנהג אח"כ על פי פקודתכם ונקבל דעתכם בכל אשר תאמרו. ואם תבוא הסכמתם שאותו ספר אמת וראוי לסמוך עליו, או תדעו מה היא חובתכם מן החרטה הגדולה, לכן בחרו לכם מה שתמצו מן הדרכים האלה ולכו באשר יישר בעיניכם ושלוש על ישראל.

והו צואה וצעה טובה לכל מי שעמד על דברינו אלה, דע אחי ישמרך אל אם רצית לעמוד על הנכון משתי ההשקפות, השקפתנו אנחנו או השקפת אנשי צנעא, דע שלא תבין ולא תוכל להכריע בין שני הצדדין אלא עד שתדע את שני הצדדין ותשתדל לדעת ותשיג מה שהשגנו¹²⁰ ומה שהשיגו. ואחרי שתשיג את זאת תחרץ משפט צדק לקיים אחת ההשקפות ולבטל את השנית. ולא תוכל לעשות זאת אלא אחרי הידיעה המקיפה כי כמו שלא תורגש הגאון האוכל והמשתה והשינה וכל מה שיתענג בהם הגוף ממיני התענוגים כי אם אחרי שיהיה בעל גוף. ככה לא תוכל להרגיש התענוג האמתי שהוא תענוג הנפש המדברת שהיא חלק אלוה ממעל אלא אחרי ההשגה כמו שאמרנו והיא ידיעת המדעים. ובכך עליך להשתדל אתה תאח בר הלבב האוהב, וסוף בעז"ה אחרי שתדע הענינים ההגיוניים וההדרכתיים והטבעיים והאלהיים או אפילו מקצתן אם אין לך אפשרות לדעת הכל, וסוף תאשר ספרינו זה ותודה בו ותזכינו או שתעשה היסך זה.

אבל לפני שתשיג המדעים או מקצתם כמו שאמרנו לא יועילך שום דבר ולא תדע מי נתחייב נדוי אנחנו או הם, ולא תדע על מי לסמוך באמדתך לפי שאינך יודע אמתת הדבר ולא תדע את אלקיך ולמי תעבוד ויהיה זה חסרון בך וכבר הוריתך העצה שבה תנצל מאותו חסרון, לפי שכבר הודעתוך אחי שמי שלא ידע המדעים האלה שאמרת לך והיא ההגיוניים וההדרכתיים והטבעיים והאלהיים או מקצתם ולא השכיל עניני המציאות והראשית והתכלית, או הרי אַנְתּוּ אדם השלולים ממנו המדעים האלה, שלול ג"כ אותה השלמות שבה נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך¹²¹, ואחרי¹²² הפרדו מתגוף לא ימנע ממנו האל שכר מה שעשה מהמצוות המעשיות והתנהג בחוקי האלקים במעשיו אבל לא במדעו ונמצא שלם

120) כאן סוף עמוד ב' מדף י' ומלת "ומא דאקי" תחלת עמוד א' מדף י"א.

121) תהלים ל"א כ"ו.

122) ראה מ"ג ח"ג פנ"א ופי' המשניות פנהרין פ"א, מ"א.

בחלק המעשי כמו שאמרנו באחד מחלקי הנפש המדברת כמו שביארנו בטענה השביעית שהבורא ישלם לו שכרו על זה בעולמו בסוף וישפיע לו טוב לפי מעשיו ויענישוהו לפי חטאו ועונותיו.

אבל אותו שכר שמסופר עליו הרי הוא לנביאים ולשלמים מחכמי היהודים ולפילוסופים האמתיים שכבר העידו להם חכמים שיש להם חלק באותו הטוב ושהיו בין להקת השלמים. וכבר אמר רבינו עליהם והוא צודק. אמר, חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא⁽¹²⁸⁾. אבל החלק שייגיע לאלה החכמים והנביאים לא יגיע אליו אלא מי שהשיג מה שהשיגו וידע מה שידעו. לכן אחי אם אבדה ממך התקנה ולא תוכל להשיג מה שאמרנו לך מן המדעים אל תוסיף לקלל את החכמים ותיאות לאבד ספריהם כל זמן שאינך יודע מה שכתוב בהן בדיוק. והגני מודיעך ומזהירך שכל מי שהוא. שולל מדעים והוסיף לנדות החכמים ומאמיני האמתיות הרי הוא עיר⁽¹²⁴⁾ חמור באמת. ויהיו כל עוזריו מבני אדם שידעו האמת ובחנו הדברים וחזרו משטתם⁽¹²⁵⁾ מפני שהם השיגו את האמת, ידעו באמת שאותו שעומד בדעתו לקלל את החכמים שהוא עיר חמור ותהיה עיריותו אצלם בלי ספק לפי שהם ידעו זאת. ואם היו לו אבות וזקינים. והשקפתם השקפתו ואמונתם אמונתו. הרי הוא עיר בן עיר חמור בן חמור ועליו יחולו אותן קללות שקלל את החכמים הואיל ונתנגד להם ומי שהוא מכלל המחזיקים בתורה ועשה בהתאם למקראות והקבלה ושתק מלקלל את החכמים ומלגנותם ומלהזיקם. לפי שכל מחזיק בדת הרי החכמים אצלו במעלה רמה ולא יקללם ולא יזיקם ולא יאבד ספריהם הוא יהיה בכלל ישראל וינצל מן החמוריות והעיירות. ועליו לשמוח במתנת בוראו ובחלק שחלק לו.

ואתה אחי הזהר והזהר מלקלל את החכמים ומלגנותם ומלשרוף ספריהם ומלאבדם באיזה צורה שתהיה, קבל ממנו את עצתינו תרום בעזרת שדי.

ו.ש.ל.מ.א.ל.ר.ב.ן

בשם⁽¹²⁶⁾ רחמן מלא רחמים נעשה ונצליה

ואלה תשובות על שאלות שאלם אחד השואלים וענינו לו מענות אלו:
אמר הנצרך לרחמי שמים דוד בן סעד בן שלמה אלצעדי, כשהופיע לפני ספר האדון הנכבד הרב החסיד מוריני ורבינו יהודא בן רבי שלמה, והיה ספרו הכי נכבד ויקר ונעלה מכל מה שאשפיע לפני ונשקתיהו לפני שאעמוד על דבריו, וכפתחי אותו מצאתי בו שאלות נכבדות וענינים דקים והוא מבקש ממני לענות על אותם

(123) מחלוקת ריאליעור ור' יהושע סנהדרין ק"ה ע"א.

(124) -עצב" הוראהה בערבית תימנית חמור קטן שלא לומר.

(125) כאן סוף פמור א' מדף י"א ומלת "לאגל" תחלת פמור ב' מדף י"א.

(126) התחלה זו באה בכ"י תכף באותו דף שגמר הפולמוס הראשון ולכן אני חושב

שהיא התחלת תשובת חכמי צנעא כפי"ש בהקדמה.

השאלות והנני פחות ערך מכדי לענות על שאלות כאלה אבל אתאמץ כפי היכולת ואענה לו במה שיש לי. ובכן, דע אדוני שתשובת השאלות האלה קשה מאד והוא מסתרי תורה, וכבר ידעת ויודע כל אחד מהלומדים ששכר המעלים סתרי תורה גדול מאד. והנה במענות מי שצריך להבין לאחרים מוכרח לבאר, וכבר התברר במופת שאי אפשר לכלול שני הקצוות הנגדיים בהחלט והם הגילוי וההסתר ולא מצאו החכמים ממי — — —